

Prof. dr hab. inż. arch. Zbigniew Władysław Paszkowski, SARP, ICOMOS, ISOCARP, PAN
Prof.emerytowany Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie
Profesor Krakowskiej Akademii im. Andrzeja-Frycza Modrzewskiego w Krakowie
Profesor Wyższej Szkoły Ekologii i Zarządzania w Warszawie

Adres do korespondencji:
Ul. Na Wzgórzu 13, 71-216 Szczecin-Bezzécze
Tel . 601704454
e-mail: prof.paszkowski@gmail.com

Szczecin, 29.09.2023

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

AUTOR:

Mgr inż. arch. Anna Jaruga-Rozdolska

TYTUŁ ROZPRAWY:

Między eksperymentem a ideą: Domy własne architektów modernistów.

PROMOTOR:

Dr hab. n.t. Artur Zaguła, prof.Pł

Podstawa opracowania:

1. Umowa o dzieło z Wydziałem Budownictwa i Architektury Politechniki Łódzkiej, 2023
2. Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska w formie skoroszytu (343 strony, miękka oprawa).
3. Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 Nr 65 poz. 595) (Załącznik do obwieszczenia Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 września 2017 r., poz. 1789).
4. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. Poz. 261 w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora.
5. USTAWA z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

1. Ocena formalna rozprawy doktorskiej

1.1. Ocena ogólna pracy

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska zawiera problematykę całkowicie mieszczącą się w dyscyplinie architektura i urbanistyka. Zawiera analizy literatury poświęconej przedmiotowej problematyce architektonicznej i omawia przykłady dzieł architektonicznych – zarówno w ich warstwie ideowej, jak i strukturalnej. Autorka, z racji swojego wykształcenia zawodowego w dyscyplinie *architektura i urbanistyka*, jest predystynowana do prowadzenia przedmiotowych analiz obiektów architektonicznych.

Temat badawczy zaprezentowany w niniejszej dysertacji dotyczy problematyki domów własnych architektów okresu modernizmu, jako szczególnego wyrazu idei architektonicznych lansowanych w tym okresie przez awangardę architektury. Zdaniem Autorki, domy te nie były pozbawione cech eksperymentu, właściwego dla twórczości architektonicznej wykonywanej na potrzeby własne twórcy, nie skrupowanej relacją architekta z klientem.

Autorka uzasadnia podjęcie tej problematyki zainteresowaniem okresem przełomowych idei w architekturze, jakimi były próby znalezienia odpowiedzi architektonicznej na zmieniające się paradygmaty zamieszkiwania, związane ze zmianami społeczno-gospodarczymi w Europie na początku XX w. Za niewątpliwe impulsy do tworzenia nowego stylu w architekturze Autorka uznaje powstanie Bauhausu, działalność twórczą szeregu architektów, którzy podjęli wyzwanie dokonania rewolucyjnych zmian w kształtowaniu architektury, w tym w szczególności Le Corbusiera i jego działalności zarówno projektowej jak i teoretycznej, kształtującej nowe idee społeczne i odpowiadające im formy zamieszkiwania – indywidualnego i zbiorowego.

Autorka podkreśla istotne związki powstającej nowej teorii architektury modernistycznej z postulatami i doświadczeniami awangardy artystycznej w zakresie malarstwa i rzeźby, wyprzedzającymi idee architektoniczne. Poszukiwania źródeł modernizmu doprowadziły Autorkę do koncepcji pracy doktorskiej opartej na kanwie analizy wybranych projektów domów własnych architektów-modernistów, które miały znaczący wpływ na rozwój architektury modernizmu. Wybór tego typu przykładów projektów, wynikał z przeświadczenia Autorki, że właśnie te architektoniczne dzieła mogły być najlepszym przekaznikiem idei architektonicznych i wyrazem eksperymentalnego podejścia do architektury, w którym idee modernizmu, głoszone zarówno werbalnie, jak i w formie manifestów ideowych, mogły znaleźć fizyczne odzwierciedlenie w formach dzieł zbudowanych. Autorka uznała również, że fakt projektowania obiektu domu jednorodzinnego przez architekta dla siebie i swojej rodziny, dawał szansę na realizację obiektu w największym stopniu odzwierciedlającego poglądy i wizję architekta, bez wpływów zewnętrznych ze strony inwestorów czy przyszłych użytkowników, które mogłyby zniekształcić ideowy charakter realizacji. Dzięki temu, zdaniem Autorki, projekty domów własnych architektów-modernistów mogły odzwierciedlać ducha eksperymentu, jaki w tym okresie stanowił podstawę twórczości architektonicznej, czerpiącej z manifestów sztuki, zmian kulturowych i społecznych.

W dysertacji przedstawionej do recenzji, uwagę zwraca metodologiczne podejście do badań z wykorzystaniem metodologii zawartych w publikacjach: *Prawda i metoda* Hansa-Georga Gadamera, *Architectural Research Methods* Lindy Groat i Davida Wanga, *Research design*...

Johna i Davida Creswellów, *Od marzenia do odkrycia naukowego* Hansa Selye, a także *Metodologia ogólna* Jerzego Apanowicza, *Metodologia pracy naukowej* Jarostawa Zielińskiego i *Metody i techniki badawcze w architekturze* Elżbiety Niezabitowskiej. W pracy nad rozprawą Autorka korzystała z metod takich, jak: studium interpretatywno-historyczne, komparatywne studium przypadków, techniki analizy jakościowej, idea trzech poziomów odczytywania znaczenia dzieł, hermeneutycznej interpretacji materiałów źródłowych, reguły „złotego podziału”, czy reguła rozumowania w oparciu o pierwsze zasady. Za istotną metodę badawczą związaną ze szczególną materią badawczą, jaką jest architektura, Autorka uznała rysunek, uzasadniając to tym, że ma on właściwość wskazania tych wartości architektury, które „są na tyle subtelne, że ich przekaz traci właściwy sobie wyraz, gdy zostaje opisany słowami” (s.27). Ta różnorodność stosowanych metod badawczych wskazuje na złożoność i trudną do uchwycenia specyfikę przyjętego tematu badawczego.

Autorka podjęła się też próby tworzenia systematyki wśród wybranych do analizy projektów. Zaproponowana przez Autorkę systematyka odkrywa zasady projektowania domów własnych przez architektów-modernistów poprzez wyszukiwanie strukturalnych podobieństw w rzutach projektów i zastosowanych relacjach pomiędzy poszczególnymi elementami funkcjonalnymi w analizowanych projektach, z zastosowaniem metody przerysowania rzutów w jednakowej skali i ich porównania i usystematyzowania. Praca opiera się na dogłębnej analizie podstaw teoretycznych, jakie stanowiły bazę twórczego działania, zmierzającego do tworzenia nowych modeli domów jednorodzinnych. Ukazuje również rozwiązania formalno-przestrzenne stanowiące nowość dla tej formy zabudowy oraz wskazuje na te idee kształtowania formy architektonicznej, które ilustrują osobiste „credo” architektów, lub są wynikiem eksplikacji ideowej na drodze twórczego projektowania eksperymentalnego.

1.2. Ocena struktury i zawartości pracy

Praca doktorska w swej zasadniczej formie odpowiada standardom przyjętym w pracach doktorskich w dyscyplinie architektura i urbanistyka.

Praca podzielona została na trzy tomy. W tomie I zawarte zostały 3 rozdziały: Wstęp, i 2 rozdziały merytoryczne. Zawiera on teoretyczne rozważania na temat przedmiotu i zakresu badań oraz uzasadnienia wyboru tematu oraz doboru materiału badawczego. W tym tomie w szczególności podjęte zostały tematy „eksperymentu” i „idei” jako głównych osi rozważań podjętych w dysertacji. W Tomie II, obejmującym rozdział 4 z 25 podrozdziałami, to katalog 25 obiektów – projektów domów jednorodzinnych architektów-modernistów zawierający ich ilustracje wraz z analitycznym opisem. Tom III zawiera 10 rozdziałów i ma charakter analityczno-syntetyzujący, zawiera analizy graficzne wybranych przykładów, określenie zastosowanych metod badawczych, podsumowanie badań, streszczenia w języku polskim, angielskim i niemieckim, bibliografię, spisu ilustracji i ich źródeł oraz załączniki.

Tom I liczy ogółem 115 stron, w tym: Wstęp liczy 17 stron, rozdział drugi *Miedzy eksperymentem a ideą* 84 stron, rozdział trzeci *Spektrum* 14 stron. Tom II z jednym rozdziałem i 25 podrozdziałami liczy ogółem 125 stron, a Tom III z 6 rozdziałami (w tym z bibliografią, streszczeniami, spisem ilustracji i załącznikami) liczy ogółem 86 stron.

Bibliografia pozycji zwartych zestawiona w układzie alfabetycznym wg autorów liczy 289 pozycji. Źródła Internetowe to 13 pozycji, źródła multimedialne – 3 pozycje.

Układ rozdziałów i zawartej w nich problematyki jest prawidłowy, chociaż zbędny wydaje się podział na tomy, przy jednoczesnym ciągłym podziale na rozdziały.

Praca doktorska jest bogato ilustrowana zdjęciami, rysunkami rzutów i przekrojów obiektów architektonicznych oraz schematami wykonanymi przez Autorkę. Łącznie w pracy zamieszczonych zostało 150 ilustracji.

Tekst jest pisany poprawną polszczyzną z nielicznymi błędami literowymi i stylistycznymi. Skład tekstu, opisy pod ilustracjami, są opracowane na dobrym poziomie. W tekście pracy zostało zastosowanych wiele odniesień do literatury przedmiotu, a opracowane przypisy dolne w liczbie 606 (!) stanowią dodatkowe wyjaśnienia zagadnień omawianych w toku wywodu dysertacyjnego.

Autorka przedstawia omawianą problematykę w sposób kompleksowy i usystematyzowany. Swój wywód opiera się na analizie literaturowej, z bogatym zestawem obszernych cytatów, które podbudowują jej narrację i uwiarygodniają przyjętą tezę.

2. Ocena merytoryczna rozprawy doktorskiej

2.1. Ocena tematyki dysertacji

Przedłożona do recenzji dysertacja porusza tematykę, która, choć po wielokroć pojawiała się w literaturze przedmiotu, czego dowodem jest niezwykle obfita bibliografia przytoczona przez Autorkę, nie była do tej pory przedmiotem badań w takim ujęciu. Doktorantka prezentuje nowatorskie podejście do zagadnienia poprzez dokonanie autorskiego wyboru 25 zrealizowanych projektów domów i mieszkań własnych architektów oraz próbę dokonania na ich przykładzie egzegezy idei modernizmu, jako stylu, kierunku ideowego architektury o niezwykle dużej sile oddziaływania, obecnym i rozwijającym się również współcześnie. Autorka wychodzi z założenia określonego w pierwszych zdaniach Wstępu, że „będąc zarówno projektantem, jak i zamawiającym, architekt pozbawiony jest obowiązku spełniania oczekiwań innych niż własne, dzięki czemu zyskuje możliwość nieskrepowanej, kreatywnej ekspresji”. Porównuje projekt domu własnego architekta do autoportretu. Jest to piękne, ideowe widzenie architekta i jego siły kreatywnej.

We współczesnej rzeczywistości jest jednak inaczej. W coraz większym stopniu kreacje architektów są ograniczane przez czynniki zewnętrzne, począwszy od planowania urbanistycznego, warunki techniczne, normy budowlane, uwarunkowania lokalizacyjne i szeroko rozumiany kontekst. Dlatego też architektura nie jest dyscypliną sztuk pięknych, co jest też jej skrytym marzeniem. Na uznanie zasługuje spostrzeżenie, że eksperyment stał się istotną częścią projektowania architektury współczesnej (s.13). To ważne stwierdzenie stwarza możliwość zaliczenia projektowania architektonicznego prowadzonego z zastosowaniem eksperymentalnych działań do badań naukowych.

Narracja Autorki prowadzona w dysertacji jest interesująca i wciągająca, świadcząca o jej dużej erudycji i głębokim zainteresowaniu wczesnym okresem modernizmu. Rozwój eksplikacji założonej tezy dysertacji został jednak przerwany przez wstawienie rozdziału 4., zawierającego materiał badawczy w formie zestawienia opisów 25 domów mieszkalnych architektów-modernistów, tworzącego Tom II. Ten rozdział, a zarazem Tom II, opracowany w formie katalogu obiektów, stanowi odrębną część pracy i mógłby praktycznie stanowić odrębną publikację. Zdaniem recenzenta można było zamieścić ten rozdział w Aneksie, pozostawiając w tekście rozprawy bardziej klarowną i jednolitą formę narracji komentującej. Również za błędne uznaje się wskazanie bibliografii, streszczeń, spisu ilustracji i załączników, jako odrębnych numerowanych rozdziałów. Zastrzeżenia wzbudza również sposób sformułowania wniosków i podsumowania, gdzie pojawiają się nowe wątki i cytaty, brakuje natomiast podstawowych konkluzji wynikających z prezentowanej pracy badawczej.

2.2. Uwagi dotyczące problemu badawczego dysertacji, sformułowania tez pracy i wniosków

Zakres badań podjęty w recenzowanej dysertacji został dość precyzyjnie określony. Natomiast sam problem badawczy pracy nie został w sposób przejrzysty wyartykułowany. Autorka stosując heglowską metodę ducha czasu, próbuje odnieść się do okresu wczesnego modernizmu, uważając za Heglem, że: „pełen obraz idei pojawia się dopiero wtedy, gdy kształtowanie się rzeczywistości jest procesem zakończonym, gdy jest już po wszystkim” (s.24). Czy ma na myśli, że analizowany kierunek modernizm w architekturze już się zakończył i można podać się jego egzegezy w sposób wiarygodny?

Autorka formułuje tezę swej pracy doktorskiej w następujący sposób:

„Analizując złożone zagadnienie, jakim jest projekt domu własnego architekta w kontekście nowej epoki – u progu nowego stulecia, dostrzec można rysującą się tendencję rozwiązania problemu w sposób ideowy lub eksperymentalny.

Wybrana, wiodąca ścieżka działań znajduje odzwierciedlenie w geometrycznych cechach budynków, które są możliwe do oceny zgodnie z przyjętą metodą”. (s.30)

Teza nie została w wystarczający sposób dopracowana, gdyż nie jest w pełni zrozumiała, a nawet może powodować pewne błędne jej zrozumienie. Wyrażenie „u progu nowego stulecia” – może odnosić się do lat 1890-1910 lub 1990-2010. O jakiej „nowej epoce” jest mowa? Czy rozwiązanie „problemu” musi dotyczyć alternatywnego wyboru między „ideowością” a „eksperymentem”? O jakim „problemie” myśli Autorka? Teza główna dysertacji nie jest w toku wywodu wyjaśniona w sposób wystarczający.

W drugim członie tezy mówi się o „ścieżce działań” – czy chodzi o badania? A także, że ta „wiodąca ścieżka” (założmy, że badawcza) „znajduje odzwierciedlenie w cechach geometrycznych budynków”. Czy rzeczywiście można cechy obiektu architektonicznego zredukować do jego cech geometrycznych? Czy taka analiza jest zdaniem Autorki wystarczająca do oceny „ideowości” czy „eksperymentalności” architektury – czyli zagadnień określonych w tytule dysertacji? We wstępie pisze, że budowa własnej inwestycji przez architekta pozwala na możliwość: „codziennego, osobistego sprawdzenia i oceny przyjętych

rozwiązań, szczególnie, jeśli są to rozwiązania innowacyjne: ideowe bądź eksperymentalne" (s.13). Tym samym ideę i eksperyment stawia na jednej linii, lecz przeciwstawnej pozycji (diagram spektrum). Dalszą próbę wyjaśnienia zagadnienia podstawowego pracy można znaleźć we wnioskach końcowych.

Wnioski z przeprowadzonych badań zostały zebrane w rozdziałach 5.5. Wnioski z przeprowadzonych analiz i 6. Podsumowanie. W podrozdziale 5.5. ujęto wnioski z analiz graficznych rzutów budynków objętych badaniami, odnosząc je do koncepcji zróżnicowania zasad projektowania „ideowego” i „eksperymentalnego”. Teza o rozłączności tych dwóch cech projektowania jest jednak polemiczna. Autorka opisuje pojęcie „idei” na podstawie definicji filozoficznych (s.58-60), nie definiując jednak tego pojęcia dokładnie na potrzeby niniejszej dysertacji. Czym jest zatem idea w architekturze w rozumieniu Autorki? Rozumienie tak obszernych pojęć musi być w sposób bardziej jednoznaczny sprecyzowane, jeśli ma dotyczyć badań. Idea w architekturze sięga od pojęcia „idealności”, wzoru, poprzez koncepcje funkcjonalno-przestrzenną, do zagadnień natury ogólnej: idei społecznych, idei proekologicznych, samowystarczalności energetycznej, piękna itd. Idea nie powinna być mylona z „koncepcją projektową”. W kontekście omawianej dysertacji, wydaje się, że należałoby założyć, że projektowanie „ideowe” ma za zadanie spełniać pewien ogólny cel, np. cel społeczny „mieszkanie dostępne dla każdego”. Projektowanie „eksperymentalne”, to próby często wariantowego stworzenia rozwiązań technicznych, przy określonych parametrach cenowych, materiałowych, technologicznych, środowiskowych itp. Idea i eksperyment nie stoją więc w sprzeczności, gdyż oddziałują z innych poziomów i zakresów podejścia do tego samego zagadnienia czy zadania projektowego.

Zrozumienie nie wykluczającej się, a wręcz synergicznej zależności między ideą a eksperymentem, jest kluczem do zrozumienia różnorodności form architektonicznych realizowanych w imię jednego systemu ideowego (modernizmu). W konsekwencji, przyjęta przez Autorkę idea spektrum, wydaje się w błędny sposób interpretować relację pomiędzy „ideą” a „eksperymentem”. Konkludując sprawę tezy, recenzent nie znalazł w podsumowaniu pracy informacji czy i w jakim zakresie, tak postawiona teza została w dysertacji udowodniona.

Wnioski zawarte w rozdziale 6. Podsumowanie w sposób właściwy wskazują na konieczność kontynuacji badań i wyjścia poza jedynie geometryczną analizę projektów architektów modernistów, gdyż, jak stwierdza Autorka, równie ciekawe jest odniesienie tych obiektów do kontekstu otoczenia, o czym w treści pracy doktorskiej jednak przemilcza. Z otoczeniem wiąże się zastosowanie lokalnego materiału, formy dachu (góry, pustynia..), topografia, warunki atmosferyczne, otaczająca zabudowa i przyroda, a także kontekst lokalny, historyczno-kulturowy. Założenie, że „architektura” jako pojęcie badawcze ograniczone jest jedynie do formy architektonicznej, wyabstrahowanej z kontekstu otoczenia rzeźby, o internacjonalistycznym charakterze architektury modernistycznej, a także analiza jej zróżnicowania jedynie w zakresie uformowania geometrycznego, zubaża architekturę i nie daje pełnego obrazu tego, czym jest dzieło architektury w rzeczywistości czasoprzestrzennej i kontekście otoczenia.

Autorka wnioskuje również o konieczność rozszerzenia zakresu badań o inne obiekty realizowane w okresie późnego modernizmu, co z pewnością przyczyniłoby się do pełniejszego

obrazu tematyki domów własnych architektów-modernistów. Te wnioski z przeprowadzonych badań należy uznać za słuszne.

3. Konkluzje

3.1. Konkluzja ogólna

Rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. Anny Jarugi-Rozdolskiej, zatytułowana: „**Między eksperymentem a ideą. Domy własne architektów modernistów**” spełnia ogólnie przyjęte wymogi stawiane pracom doktorskim.

Praca doktorska wykazuje również szeroką i głęboką wiedzę Doktorantki. Na uznanie zasługuje umiejętność doboru materiału badawczego, literatury przedmiotu badań, oceny dotychczasowych dokonań w badanej dyscyplinie a także umiejętność formułowania oryginalnych celów badawczych i samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Kandydatka do stopnia naukowego doktora wykazuje się w rozprawie doktorskiej wymaganą wiedzą teoretyczną w dyscyplinie naukowej *architektura i urbanistyka* oraz umiejętnością prowadzenia prac badawczych w sposób samodzielny, zarówno analityczny, jak i syntetyzujący. Potrafi formułować problemy badawcze i wyciągać wnioski wynikające z przeprowadzonych badań.

3.2. Praktyczny aspekt dysertacji

Przedłożona do recenzji dysertacja ma charakter naukowy, ale również w pewnym zakresie charakter praktyczny. Przypomina, co naprawdę leżało u podstaw idei modernizmu, który dziś przekształcił się w czysto formalny styl architektoniczny, którego pierwotna „ideowość społeczna” uległa totalnej atrofii. Dysertacja wskazuje też na potrzebę eksperymentowania w architekturze, na poszukiwania nowych form wyrazu architektonicznego, zastosowania nowych materiałów, eksperymentowania rzeźbiarskiego w formowaniu przestrzeni, wskazuje na konieczność krytycznego podejścia do architektury, nieustannego poszukiwania w celu znalezienia właściwej formy wyrazu przestrzennego reprezentowanych idei. Przykłady domów własnych modernistów wskazują na prawidłowość istnienia w architekturze nieskrępowanej zewnętrznymi wpływami woli twórczej architekta-kreatora, tworzącego swoisty „Gesamtkunstwerk” – dzieło kompletne. W tym względzie, praca doktorska stanowi manifest o konieczności odnowy w architekturze, przywrócenia jej utraconej prymarnej roli, jaką powinna pełnić w procesie inwestycyjnym.

3.3. Konkluzja w zakresie oryginalności rozwiązania problemu naukowego

Recenzent zwraca uwagę, że zgodnie z art. 13. Ustawy o stopniach i tytule naukowym (...), „rozprawa doktorska, przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub rozwiązanie problemu w oparciu o opracowanie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne, lub oryginalne dokonanie artystyczne, oraz wykazywać ogólną wiedzę

teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej". Uważa, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska spełnia warunek oryginalności rozwiązania problemu badawczego, gdyż w oryginalny, autorski sposób przedstawia wybór obiektów mieszkalnych architektów modernistów z początku XX w., a także prezentuje autorską oryginalną próbę ich systematyki, dążąc do rozpoznania charakterystycznych cech ilustrujących idee architektury wczesnego modernizmu.

3.4. Konkluzja dotycząca Kandydatki do stopnia doktora

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. Anny Jarugi-Rozdolskiej, spełnia kryteria jakościowe wymagane dla prac doktorskich, określone w w/w ustawie i może być przedmiotem dalszego postępowania w przewodzie doktorskim.

3.5. Opinia końcowa

W związku z powyższym, opiniuję pozytywnie przedłożoną do recenzji rozprawę doktorską Pani mgr inż. arch. Anny Jarugi-Rozdolskiej pt.: „**Między eksperymentem a ideą. Domy własne architektów modernistów**” i rekomenduję ją do przyjęcia przez Wysoką Radę Dyscypliny Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej, jak również wnioskuję o dopuszczenie Pani mgr inż. arch. Anny Jarugi-Rozdolskiej do publicznej obrony.

Prof. dr hab. inż. arch. Zbigniew W. Paszkowski